

DOI: 10.21005/pif.2017.29.B-04

ARCHITECTURAL COMPOSITION OF THE CONTEMPORARY GERMAN SYNAGOGUES – SELECTED EXAMPLES

KOMPOZYCJA ARCHITEKTONICZNA WSPÓŁCZESNYCH, NIEMIECKICH SYNAGOG – WYBRANE PRZYKŁADY

Aleksander Serafin

dr inż. arch.

Politechnika Łódzka
Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska
Instytut Architektury i Urbanistyki

ABSTRACT

The paper presents the comparison of contemporary synagogues in the context of an architectural composition and its determinants. The study introduces the set of three specific examples from the German construction industry which is characterized by a high level of realized religious architecture during last years.

Key words: architectural form, contemporary architecture, dynamic composition, German architecture, synagogue.

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia porównanie współcześnie budowanych synagog w kontekście kompozycji architektonicznej i czynników które na nią wpływają. Badanie polega na zestawieniu trzech charakterystycznych przykładów pochodzących z niemieckiego rynku budowlanego, który charakteryzuje się wysokim poziomem architektury sakralnej realizowanej w ostatnich latach.

Słowa kluczowe: architektura współczesna, forma architektoniczna, kompozycja dynamiczna, niemiecka architektura, synagoga.

1. INTRODUCTION

The buildings of worship are a challenge for architects in the era of globalization and universalism. The article presents research and its result on contemporary sacral architecture with particular emphasis on its composition. The area of research has been limited to the synagogues as the one chosen coherent cultural and functional category. The used method is a case study. Three representative cases were introduced. The territorial scope chosen for this article is three cities located in three different states of Germany. It was a intentional attempt to choose locations distant from each other so as not to focus research on a regional aspect. The choice of German architecture has a historical justification as *the locus of the Haskalah¹. movement was Germany; its capital, Berlin* [9, p. 331]. On the other hand such a territorial background can be considered as an interesting field of research because of the developed construction industry with many sacral investments realized during last twenty years.

1.1. Current state of knowledge

Studies on the architecture of Jewish prayer houses have been presented in the publication by Carol Herselle Krinsky [5]. This research, in addition to the historical feature, among other things, includes an explanation of the influence of ritual factors on the European synagogues' architecture, as well as the selection of a number of selected realizations. The German context was emphasized in Richard Krautheimer's book from the twenties [4], however, it should be noted that this work concerns the historical context. Krautheimer described, inter alia, elements that influence the shaping of the spatial form and the decoration of the synagogues in the past. The author has shown that such factors were mainly current environmental conditions in addition to the Jewish tradition. That indicates the adaptability of this architecture.

The other studies pay attention to general contemporary ecclesiastical architecture regardless of particular religion. However, the current literature makes no distinction between the period of last twenty years and before. The basic two publications are authorized by Rudolf Stegers, German architectural critic [11] and Polish art historian Cezary Wąs [12].

Stegers's elaboration is a sort of treatise that differs compositional determinants of the most important contemporary ecclesiastical buildings. Even though the book does not concern only German architecture, it contains the two of three examples covered by this paper. The structure of this study primarily relates to the different religions, but examples individually described by Stegers allow to clearly separate the German architecture. The cross-sectional studies by Wąs concerns a wide international context, however, accurately indicates the differences and paradoxes of sacral architecture by describing in details the selected compositions, also in Germany. On the other hand, the historical and cultural context was particularly emphasized.

This text is based on the part of Stegers' research, that was dedicated to synagogues. The examples detailed by this author have allowed for accurate selection of the information in terms of the issue discussed in this article. Wąs's elaboration has allowed to focus research on the issues of architecture perceived in an extended cultural context.

1.2. Methodology and the course of the research process

The theoretical study with a comparative method was applied in this paper – the study of individual cases. The group of three representative works was featured and analyzed. It results from the qualitative analysis of architectural form in front of the cultural system of shaping the architectural composition and the functional background. The adopted com-

---

¹ *Haskalah* refers to an intellectual movement among the Jews who advocated in favor of their Enlightenment ideals.

parative method is reasonable as the one enhancing an image of the factors of particular architectural form shaping.

2. HISTORICAL ASPECT OF AN ARCHITECTURAL FORM SHAPING

Taking into account the historical aspects, the architectural scheme of a synagogue is flexible provided that requirements listed below are fulfilled. According to Krautheimer, the structural as well as decorative form of synagogues in the past was mostly the effect of spatial and temporary adjustment to particular urban environment [4, p. 11]. On the other hand Krinsky writes that a synagogue is a building with a threefold purpose: to house Jewish congregational worship, study, and community meetings. The community is so central to the idea of a synagogue that any location in which ten Jewish men gather for prayer may serve as a synagogue, while certain prayers can be offered only if ten men are present. The quorum of ten, rather than the building itself, constitutes the synagogue in its most fundamental sense [5, p. 1]. Krinsky also writes: *A building set apart is consequently something of only limited importance* [5, p. 20]. Some of those aspects could be explained by nomadic character and the diaspora. This demonstrates the potential for flexible shaping the modern architectural form.

3. CASE STUDIES

Although during last twenty years a few synagogues have been built in Germany, three examples was chosen as the ones significant for the trend. These types represent different sort of architectural form shaping. Some aspects result from the functional and spatial, but others from religious and cultural conditions.

3.1. Spatial sequence

Jewish Community Centre in Duisburg (Fig. 1) designed by Zvi Hecker was built in 2000. It contains synagogue as well as a library, an office, a multi-purpose room and three flats. The plan of the building is the result of the site character. As the author declares: *this respect however in no way was a limitation on the architectural expression; it was more of a point of departure* [7]. The architectural arrangement is created as a sequence of clearly visible walls while the main elements are inclined in relation to the others. The plan of the building (Fig. 2) resembles an open book or an open hand [11, p. 199]. This range-shape is the result of a spatial solution. The composition is "open to a view" of local marina. Moreover, the layout was determined by the line of existing row houses along the Springwall street and on the other hand the orientation of sacred space in reference to the cardinal points was required². The author declares *architecture has to address many contradictory demands and conflicting interests within its overall design* [8, p. 92]. Although Hecker explains that *no successful solution can be reached by sequential analysis but rather by intuitive synthesis* [8, p. 92], his work in Duisburg seems to be very rational.

---

² Traditional orthogonal N-E-S-W orientation with east prayer direction to is recognizable despite irregular shape of the prayer room.

Fig. 1. Z. Hecker, Jewish Community Centre, Duisburg, Germany. Source: phot. Hans P. Schaefer, license: GNU FDL - Creative Commons

Ryc. 1. Z. Hecker, Centrum Wspólnoty Żydowskiej, Duisburg, Niemcy. Źródło: fot. Hans P. Schaefer, licencja: GNU FDL - Creative Commons

According to Stegers *as with the architect's other buildings, the Jewish Community Centre unites the often paradoxical qualities of the rational with contextual and the metaphorical to form a beautiful whole* [11, p. 199]. However, the layout of the building resembles some other architect's works³. The specific expression of the architectural plans is supported by the dynamic. As the result it is associated to visual effect of decomposition that may suggest a diaspora references. Hecker emphasizes that social contribution of great architecture can only be measured by the benefits it can bring to subsequent generations [6, p. 76]. In fact, not only functional and sacral, but also cultural aspects are specified in the building.

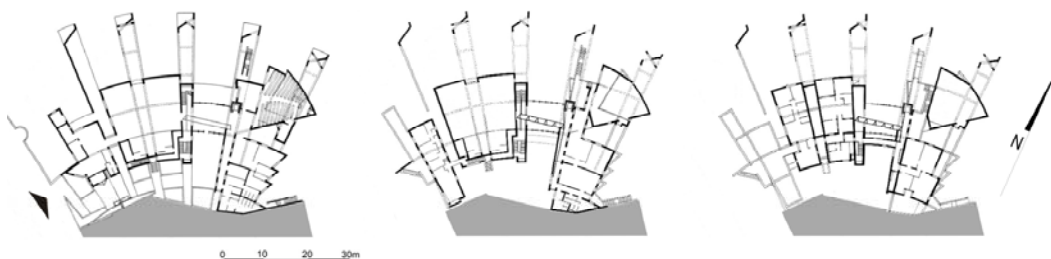

Fig. 2. The plans of Jewish Community Centre in Duisburg (ground floor, first floor, second floor). Source: draw. A. Serafin

Ryc. 2. Rzuty Centrum Wspólnoty Żydowskiej w Duisburgu (parter, pierwsze piętro, drugie piętro). Źródło: rys. A. Serafin

³ These project are Heinz-Galinski-Schule in Berlin (Germany), City Centre in Ramat HaSharon (Israel), Municipal Library in Haifa (Israel), Bibliotheca Alexandrina in Alexandria (Egypt).

3.2. The expression of the skewed block

The name New Synagogue in Dresden (Fig. 3) built in 2001 actually means the complex that consists of the house of prayer and community centre as well. It is designed by Nikolaus Hirsch and Wolfgang Lorch⁴. The coloured massive concrete blocks imitate stone [10, p. 107]. This material solution provides the impression of dignified architecture that is dynamic at the same time.

Fig. 3. Nikolaus Hirsch, Wolfgang Lorch, New Synagogue, Dresden, Germany. Source: phot. A. Serafin
Ryc. 3. Nikolaus Hirsch, Wolfgang Lorch, Nowa Synagoga, Drezno, Niemcy. Źródło: fot. A. Serafin

⁴ The investment is branded by the team Wandel Hoefer + Lorch Architekten (currently managed by Andrea Wandel and Felix Bauer).

Fig. 4. Nikolaus Hirsch, Wolfgang Lorch, Ohel Jacob Synagogue, Munich, Germany. Source: phot. A. Serafin
Ryc. 4. Nikolaus Hirsch, Wolfgang Lorch, Ohel Jacob Synagogue, Monachium, Niemcy. Źródło: fot. A. Serafin

The main point of the composition is a symbolic aspect that affects visual form. In the past the synagogue designed by Gottfried Semper was situated in the place of the contemporary investment. The new complex consists of two functional blocks. One of them is a synagogue and the second one is a community centre. The space between them is

a square where the historical building was demolished next to the sixteen plane-trees planted as the part of the project. The courtyard seems to be important element of the complex, as it was often playing a certain role in Jewish tradition as the place for proclamation in the past. The northern volume is regularly twisted. Every single horizontal section is rotated relative to the lower one in such a way that the plan at the top level is oriented exactly so as the demolished historical building. Like the previous example in Duisburg also in Dresden, the Torah ark⁵ and *bimah*⁶ is situated in front of the *mizrah*⁷ as it is characterized by the reformed or liberal congregations [11, p. 189]. The effect of twisting makes the axis drawn from a *bimah* to the Torah is oriented almost toward east. The skewed form of this building symbolizes the resistance experienced by the nation over the centuries [11, p. 201]. Therefore, the strong expression of the form was built by using the symbolic justification.

3.3. The Stable composition

The Ohel Jacob Synagogue in Munich (Fig. 4) is a monumental realization in contrast to the two discussed previously. It is the part of the Jewish Centre also consisting of the museum and community facility. This design by Nikolaus Hirsch and Wolfgang Lorch completed in 2007 is different from their realization in Dresden. The strongly emphasized axis of the composition makes the form more exalted. The whole building is dominated by the perpendicular lines and there are no random directions. The question of building materials is also a fundamental issue as the synagogue *built in a cube form from bright travertine stone, it is reminiscent of the first Jerusalem tower* [2, p. 11]. The main ornamental motif is triangle based in relation to the Star of David. It is present in the façade as well as in the ceiling to let the natural light into an interior.

The building with its rectangular plan is completely devoid of dynamic features. It is situated strictly orthogonal with the main entrance from the east. It is also the sort of a dominant in relation to irregular square surrounded by historic urban tissue.

4. RESULTS

The set of the buildings' site plans highlights the main similarities and differences according to their spatial arrangement (Fig. 5). First of all, it is recognizable that the reference to the cardinal directions is the priority. Even though the entrance is not always west⁸, the prayer room is always orthogonal oriented even when the urban situation requires a special spatial solution. In spite of different non-sacral facilities, the size of the architectural objects is comparable. Moreover, the aspect of dynamic versus static type of a composition is also significant. Many contemporary German synagogues may be considered as the architecture, that is determined by the expression⁹. The dynamic character is also partially recognizable in the examples presented in this article. However, it is supported by a functional and cultural reasons although the aesthetical effect can be expressive.

⁵ The Torah ark contains the Torah scrolls. It is known in Hebrew as the Aron Kodesh.

⁶ The *bimah* is an elevated platform from which the Torah is read.

⁷ In this case, the word *mizrah* refers to an ornamental wall plaque that is used to indicate the direction of prayer.

⁸ The main entrance in the New Synagogue in Dresden is south oriented with the access from the courtyard that is situated between two buildings.

⁹ The meaningful example is the Synagogue and Jewish Community Centre in Mainz completed in 2010 that was designed by Manuel Herz. However, it should be noted that most of the contemporary projects have static character like New Synagogue in Ulm (2012), New Synagogue in Gelsenkirchen (2007) and New Synagogue in Bochum (2007).

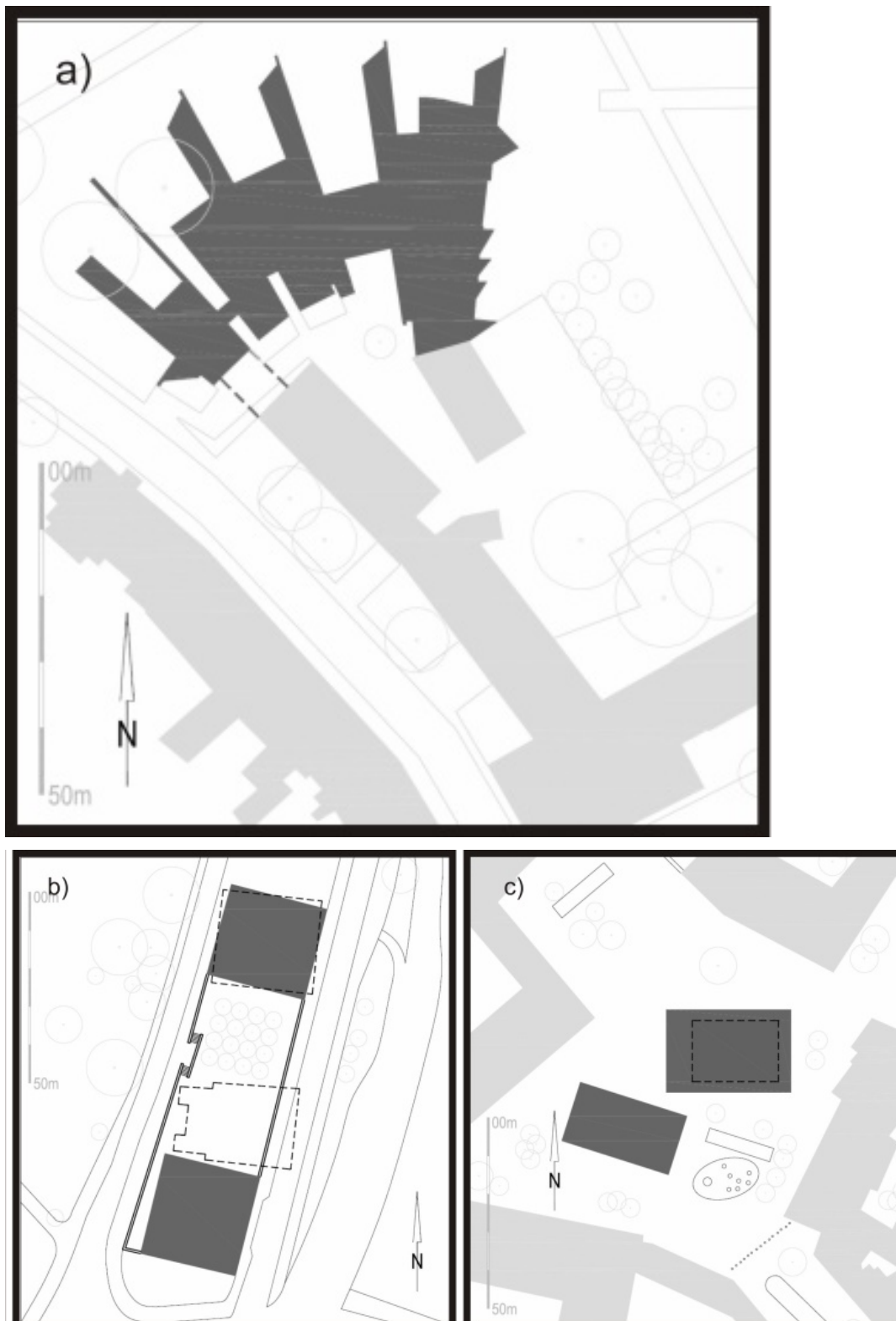

Fig.5. Site plans: a) Jewish Community Centre in Duisburg; b) New Synagogue in Dresden; c) Ohel Jacob Synagogue in Munich. Source: draw. A. Serafin

Ryc.5. Plany sytuacyjne: a) Centrum Wspólnoty Żydowskiej w Duisburgu; b) Nowa Synagoga w Dreźnie; c) Synagoga Ohel Jacob w Monachium. Źródło: rys. A. Serafin

Tab. 1. Juxtaposition of the architectural composition. Source: elabor. A. Serafin
 Tab. 1. Zestawienie kompozycji architektonicznej. Źródło: oprac. A. Serafin

object name / nazwa obiektu	Jewish Community Centre / Centrum Wspólnoty Żydowskiej	New Synagogue / Nowa Synagoga	Ohe! Jacob Synagogue / Synagoga Ohe! Jacob
location / lokalizacja	Springwall Duisburg North Rhine-Westphalia / Nadrenia Północna-Westfalia (Nordrhein-Westfalen)	Hasenberg Dresden / Drezno Saxony / Saksonia (Sachsen)	Sankt-Jakobs-Platz Munich / Monachium Bavaria / Bawaria (Bayern)
static composition / kompozycja statyczna	-	-	+
dynamic composition / kompozycja dynamiczna	+	+	-
compact composition / kompozycja zwarta	-	+*)	+*)
free composition / kompozycja luźna	+	-	-
horizontal composition / kompozycja horyzontalna	+	-	-
vertical composition / kompozycja wertykalna	-	-	-
symmetrical composition / kompozycja symetryczna	-	-	+*)
asymmetrical composition / kompozycja asymetryczna	+	+	+
kompozycja optycznie lekka / optically light composition	+	-	-
kompozycja optycznie masywna / optically light composition	-	+	+
other characteristics / inne cechy charakterystyczne	delaminated form / forma rozwarstwiona	twisted form / forma skrętna	monumental form / forma monumentalna
*) considered for a single building (not for the whole complex) / w odniesieniu do pojedynczego budynku (nie dla całego kompleksu)			

5. CONCLUSIONS

The architecture of religious worship naturally focuses the attention of the recipient on the semantic layer. Jacques Derrida wrote that the "spiritual" impressions rely on a meaning. Aesthetics passes through semiotics that is why the effects of the "aesthetic signs" can be defined only inside the particular culture system [3, p. 269]. Architectural form of contemporary German synagogues can, however, be perceived through the prism of modernity formed by expressionism that is derived from German cultural area. Lisa Marie Anderson points out that this trend, as an attempt to create a modern aesthetics, is based on the common ground, pointing out that it is based both on the experiences of Judaism and on Christianity [1, p. 25-26]. This suggests the possibility of interpreting an architectural composition only on the basis of its influence on the recipient. The examples presented in this paper, however, indicate that the basic purpose of the architecture in question is not its visual expression. Form in this case follows both the function and the cultural identity. Dynamic expressiveness is not the result of the universalist "decompositional tendencies" and "new expressionism" in today's architecture. It is based on semantic factors that have been revealed in specific spatial determinants.

KOMPOZYCJA ARCHITEKTONICZNA WSPÓŁCZESNYCH NIEMIEC-KICH SYNAGOG – WYBRANE PRZYKŁADY

1. WSTĘP

Projektowanie budynków kultu religijnego w dobie globalizacji i uniwersalizmu stanowi dla architektów wyzwanie. Artykuł zatem przedstawia badania i ich wyniki w odniesieniu do współczesnej architektury sakralnej ze szczególnym podkreśleniem aspektu jej kompozycji. Obszar badań został ograniczony do synagog jako jednej wybranej spójnej kategorii kulturowej i funkcjonalnej. Zastosowana metoda badań to studium indywidualnych przypadków. Analizie zostały poddane trzy reprezentatywne przykłady. Zakres terytorialny, jaki został wybrany na potrzeby niniejszego artykułu to trzy miasta położone w trzech różnych niemieckich landach. Celowym zamierzeniem był wybór odległych od siebie lokalizacji tak, aby nie koncentrować badań na aspekcie regionalnym. Wybór architektury niemieckiej ma swoje uzasadnienie historyczne, jako że głównym miejscem *Haskalah*¹⁰ były Niemcy ze stolicą w Berlinie [9, s. 331]. Z drugiej strony taki wybór wydaje się interesujący, ze względu na rozwinięty rynek budowlany z wieloma kluczowymi inwestycjami zrealizowanymi w ciągu ostatnich dwudziestu lat.

1.1. Aktualny stan wiedzy

Badania przedstawiające architekturę żydowskich domów modlitwy zostały zaprezentowane przede wszystkim w publikacji Carol Herselle Krinsky [5]. Opracowanie to, poza rysem historycznym, zawiera między innymi wyjaśnienie wpływu czynników rytualnych na architekturę europejskich synagog, a także omówienie szeregu wybranych realizacji. Niemiecki kontekst został uwzględniony w książce Richarda Krautheimera pochodzącej z lat dwudziestych ubiegłego wieku [4], jednak należy zaznaczyć, że ta praca dotyczy kontekstu historycznego. Krautheimer opisał między innymi elementy wpływające na kształtowanie formy przestrzennej, jak i dekoracji dawnych synagog. Autor wykazał, że takimi czynnikami, oprócz samej tradycji judaistycznej, były głównie aktualne uwarunkowania środowiskowe, co wskazuje na adaptacyjny charakter tej architektury.

Pozostałe rozprawy poświęcone architekturze sakralnej nie ograniczają się do obiektów reprezentujących określone wyznania religijne. Współczesna literatura nie traktuje także odrębnie architektury sakralnej ostatnich dwudziestu lat i czasu poprzedzającego ten okres. Jako dwie bazowe pozycje literaturowe można wskazać publikację autorstwa Rudolfa Stegersa, niemieckiego krytyka architektury [11] oraz rozprawę polskiego historyka sztuki Cezarego Wąsa [12].

Opracowanie Stegersa stanowi swego rodzaju rozprawę, która rozróżnia kompozycyjne czynniki determinujące najważniejsze współczesne realizacje sakralne. Chociaż książka ta nie dotyczy jedynie niemieckiej architektury, to zawiera ona dwa z trzech przykładów objętych niniejszym opracowaniem. Struktura tego studium opiera się na podziale budynków na poszczególne grupy względem różnych religii, jednak osobno opisane przez Stegersa przykłady pozwalają jednoznacznie wyodrębnić niemiecką architekturę. Przekrojowe badania Wąsa dotyczyły szerokiego kontekstu międzynarodowego, jednak sugestywnie wskazują one różnice i paradoksy architektury sakralnej poprzez szczegółowe opisy wybranych kompozycji, także tych niemieckich. Szczególnie został natomiast podkreślony kontekst historyczny i kulturowy.

Niniejszy tekst opiera się na tej części badań Stegersa, która została poświęcona synagogom. Przykłady szczegółowo opisane przez tego autora pozwoliły na ścisłe wyselekcjonowanie informacji pod kątem zagadnień omawianych w niniejszym artykule. Opraco-

¹⁰ *Haskalah* jest pojęciem oznaczającym ruch intelektualny reprezentowany przez Żydów odwołujących się do idei oświeceniowych.

wanie Wąsa pozwoliło natomiast ukierunkować poszukiwania badawcze i skoncentrować je na zagadnieniach architektury postrzeganej w szerszym kontekście kulturowym.

1.2. Metodologia i przebieg procesu badawczego

Niniejsze opracowanie opiera się na badaniach teoretycznych przy zastosowaniu metody porównawczej - studium indywidualnych przypadków. Wyróżniona i przeanalizowana została grupa trzech reprezentatywnych realizacji. Wynika to z jakościowej analizy formy w kontekście kulturowego systemu kształtowania kompozycji architektonicznej i uwarunkowań funkcjonalnych. Przyjęta metoda jest uzasadniona, ponieważ pozwala wyłonić czynniki determinujące określone ukształtowanie formy architektonicznej.

2. HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA W ZAKRESIE KSZTAŁTOWANIA FORMY ARCHITEKTONICZNEJ

Architektoniczny schemat synagogi z historycznego punktu widzenia był zmienny. Warunkiem koniecznym było spełnienie określonych wymogów opisanych poniżej. Zgodnie z badaniami Krautheimera, forma synagog w przeszłości, zarówno pod względem konstrukcyjnym, jak i wizualnym, była głównie efektem przestrzennego i tymczasowego dostosowania się do konkretnej sytuacji urbanistycznej [4, s. 11]. Jednocześnie Krinsky zaznacza, że synagoga jest budynkiem posiadającym potrójne przeznaczenie jako miejsce kultu, nauki i spotkań zbiorowości. Wspólnota odgrywa w tym przypadku kluczową rolę, dlatego każda lokalizacja, która umożliwia jednoczesną modlitwę dziesięciu Żydom, może być potencjalnie adaptowana na synagogę. Jest to uzasadnione faktem, że niektóre rytuały wymagają obecności przynajmniej dziesięciu osób. To właśnie kworum, a nie budynek, stanowi o istocie synagogi [5, s. 1]. Krinsky pisze także, że *budynek sam w sobie ma jedynie ograniczone znaczenie* [5, s. 20]. Niektóre z tych aspektów mogą być wyjaśnione nomadycznym charakterem i diasporą. Opisane tutaj zależności świadczą o potencjale elastyczności w kształtowaniu nowoczesnej formy architektonicznej.

3. STUDIUM PRZYPADKU

Spośród synagog wybudowanych w ciągu ostatnich dwudziestu lat w Niemczech, na potrzeby niniejszego tekstu wybrano trzy przykłady, które wydają się reprezentatywne dla głównych tendencji. Badaniami objęte zostały budynki wybudowane w latach 2000 - 2007. Przedstawione rodzaje uosabiają różne podejścia w procesie kształtowania formy architektonicznej. Niektóre aspekty wynikają z uwarunkowań funkcjonalnych i przestrzennych, podczas gdy inne, z religijnych i kulturowych.

3.1. Sekwencja przestrzenna

Zaprojektowane przez Zvi Heckera, Żydowskie Centrum Wspólnotowe w Duisburgu (Ryc. 1) zostało zbudowane w 2000 roku. Mieści ono zarówno synagogę, jak i bibliotekę, biuro, salę wielofunkcyjną oraz trzy mieszkania. Plan budynku jest ściśle podporządkowany zastanej sytuacji urbanistycznej. Autor oświadcza jednak, że *ten aspekt w żaden sposób nie ograniczał ekspresji architektonicznej, lecz raczej stanowił punkt wyjścia* [7]. Układ architektoniczny jest sekwencją wyeksponowanych ścian, przy czym kolejne główne elementy są odchylone w planie względem sąsiadujących. Plan budynku (Ryc. 2) przypomina otwartą książkę lub dłoń [11, s. 199]. Ten sekwencyjny kształt wynika z rozwiązania dostosowanego do specyficznej sytuacji przestrzennej. Kompozycja pozostaje "otwarta na widok" lokalnej przystani wodnej. Ponadto układ został zdefiniowany poprzez linię zabudowy istniejących domów ustawionych wzdłuż ulicy Springwall, z drugiej strony, sytuacja wymagała zachowania określonej orientacji sacrum w stosunku do stron świa-

ta¹¹. Autor deklaruje, że *architektura musi uwzględniać wiele przeciwstawnych wymogów i sprzecznych interesów w ramach jednego projektu* [8, s. 92]. Chociaż Hecker wyjaśnia, że *dobre rozwiązanie nie jest osiągalne poprzez analizę, lecz raczej poprzez intuicyjną syntezę* [8, s. 92], to jednak jego praca w Duisburgu wydaje się utrzymywać charakter racjonalny.

Według Stegersa *Centrum Żydowskie, podobnie jak inne budynki architekta, łączy ze sobą będące często w sprzeczności cechy racjonalne z kontekstualnymi i metaforycznymi w taki sposób, aby ostatecznie ukształtować piękną całość* [11, s. 199]. Jednak układ budynku przypomina inne prace tego architekta¹². Szczególny rodzaj ekspresji tych budynków jest wynikiem dynamicznego charakteru rozplanowania ich rzutów. W rezultacie jest to związane z wizualnym efektem dekompozycji, która może sugerować symboliczne odniesienia do diaspory. Hecker podkreśla, że wartość wkładu społecznego architektury może być mierzona jedynie w odniesieniu do korzyści, jakie odniosą z niej kolejne pokolenia [6, s. 76]. Poza aspektami funkcjonalnymi i sakralnymi poruszone zostały zatem także aspekty kulturowe.

3.2. Ekspresja formy skrętej

Nowa Synagoga w Dreźnie (Ryc. 3) wybudowana w 2001 r. to kompleks składający się z domu modlitwy i centrum wspólnotowego. Został zaprojektowany przez Nikolausa Hirscha i Wolfganga Lorcha¹³. Masywne bloki barwionego betonu imitują kamień [10, s. 107]. To rozwiązanie materiałowe buduje wrażenie architektury hieratycznej, która jednocześnie pozostaje dynamiczna.

Postać wizualną tej kompozycji została zdominowana głównie poprzez element symboliczny. Miejsce współczesnego obiektu zajmowała w przeszłości synagoga zaprojektowana przez Gottfrieda Sempera. Nowy kompleks składa się natomiast z dwóch budynków o odmiennych funkcjach. Pierwszym z nich jest synagoga, natomiast drugi to centrum wspólnotowe. Pomiedzy nimi znajduje się dziedziniec, na terenie którego obok miejsca historycznej bożnicy w ramach projektu posadzono szesnaście platanów. Dziedziniec wydaje się być istotną częścią kompleksu, ponieważ w tradycji żydowskiej często odgrywał określoną rolę jako miejsce przemówień. Obiekt kubaturowy zlokalizowany w północnej części ma postać skrętną. Każda sekcja pozioma jest obrócona względem położonej niżej w taki sposób, że plan na najwyższym poziomie jest zorientowany dokładnie tak, jak zburzony budynek historyczny. Podobnie jak w poprzednim przykładzie w Duisburgu, także w Dreźnie, Święta Arka¹⁴ oraz *bimah*¹⁵ są umieszczone naprzeciwko *mizrah*¹⁶ co charakteryzuje zgromadzenia zreformowane i liberalne [11, s. 189]. Zabieg plastyczny polegający na skręceniu bryły sprawia, że linia wyznaczająca oś pomiędzy *bimah* i Torą jest zorientowana prawie dokładnie w kierunku wschodnim. Obracająca się forma tego budynku symbolizuje opór, którego naród doświadczył przez wieki [11, s. 201]. Dlatego też w oparciu o symboliczne uzasadnienie została wykreowana silna ekspresja formy.

3.3. Kompozycja stabilna

Synagoga w Ohel Jacob w Monachium (Ryc. 4) jest realizacją o charakterze monumentalnym, tym samym pozostając w opozycji do dwóch przedstawionych wcześniej przykładów. Stanowi ona część większego założenia, jakim jest Centrum Żydowskie, na które

¹¹ Tradycyjna orientacja uwzględniająca wschodnie ukierunkowanie modlitwy pozostaje czytelna pomimo nieregularnego kształtu Sali modlitewnej.

¹² Mowa tutaj o projektach takich jak Szkoła Heinz-Galinski w Berlinie (Niemcy), Centrum Miejskie w Ramat HaSharon (Izrael), Biblioteka Miejska w Hajfie (Izrael), Biblioteka Aleksandryjska w Aleksandrii (Egipt).

¹³ Inwestycja ta jest firmowana przez zespół Wandel Hoefer + Lorch Architekten (obecnie zarządzany przez Andreę Wandel i Felixa Bauera).

¹⁴ Święta Arka zawiera zwoje Tory. W języku hebrajskim jest znana jako Aron Kodesh.

¹⁵ *Bimah* oznacza podwyższenie z którego następuje odczyt Tory.

¹⁶ W tym znaczeniu *mizrah* odnosi się do dekoracji ściennej wskazującej kierunek modlitwy.

składają się muzeum oraz funkcje wspólnotowe. Projekt stworzony przez Nikolausa Hirscha i Wolfganga Lorch'a w 2007 r. różni się od ich realizacji w Dreźnie. Wyraźnie podkreślona oś kompozycyjna sprawia, że forma wydaje się bardziej wzniosła. Budynek jest w całości zdominowany przez kąty proste i nie ma w nim przypadkowych kierunków. Podstawowym zagadnieniem kompozycyjnym jest też kwestia materiałów budowlanych, gdyż synagoga *zbudowana w formie prostopadłościanu przy użyciu jasnego trawertynu, przypomina pierwszą wieżę Jerozolimy* [2, s. 11]. Głównym motywem ornamentalnym jest trójkąt nawiązujący do Gwiazdy Dawida. Jest on widoczny zarówno w fasadzie, jak i w aranżacji sufitów, przez które światło naturalne może doświetlać wnętrze.

Budynek dzięki prostopadłościennym kształtom jest całkowicie pozbawiony cech dynamicznych. Jest on zorientowany zgodnie z kierunkiem stron świata, z głównym wejściem zwróconym w kierunku wschodnim. Stanowi on również pewien rodzaj dominanty w odniesieniu do nieregularnego placu miejskiego, otoczonego przez zabytkową zabudowę.

4. WYNIKI

Zestawienie planów sytuacyjnych omawianych budynków przedstawia najistotniejsze podobieństwa i różnice w kwestii ich układu przestrzennego (Ryc. 5). Przede wszystkim można zauważyć, że podstawę stanowi orientacja względem stron świata. Pomimo, że wejście nie zawsze pozostaje zwrócone na zachód¹⁷, to sala modlitewna jest stale usytuowana zgodnie z kierunkiem stron świata, nawet wtedy, gdy sytuacja urbanistyczna wymusza szczególne rozwiązania przestrzenne. Pomimo różnego zakresu dodatkowego programu funkcjonalnego o charakterze niesakralnym, wielkość omawianych założeń jest porównywalna. Istotny pozostaje aspekt konfrontacji dynamicznego i statycznego typu kompozycji. Wiele współczesnych niemieckich synagog można uznać za architekturę określoną poprzez ekspresję¹⁸. Dynamiczny charakter pozostaje także częściowo rozpoznawalny w przykładach przedstawionych w tym artykule. Jest on jednak podyktowany względami funkcjonalnymi i kulturowymi, pomimo że efekt estetyczny może być ekspresyjny.

5. WNIOSKI

Architektura kultu religijnego w naturalny sposób koncentruje uwagę odbiorcy na warstwie znaczeniowej. Jacques Derrida napisał, że wrażenia "duchowe" opierają się na znaczeniu. Estetyka przechodzi bowiem przez semiotykę, dlatego efekt w postaci "znaku estetycznego" można zdefiniować jedynie wewnątrz systemu danej kultury [3, s. 269]. Forma architektoniczna współczesnych niemieckich synagog może być natomiast postrzegana poprzez pryzmat nowoczesności, ukształtowanej przez wywodzący się z niemieckiego kręgu kulturowego ekspresjonizm.. Lisa Marie Anderson zaznacza, że tenże nurt, jako próba stworzenia nowoczesnej estetyki, opiera się właśnie na wspólnych doświadczeniach judaizmu i chrześcijaństwa [1, s. 25-26]. Sugeruje to możliwość interpretacji kompozycji architektonicznej jedynie w oparciu o siłę jej oddziaływania na odbiorcę.

Przedstawione w tekście przykłady wskazują jednak na to, że podstawowym celem omawianej architektury nie jest jej wyrazistość wizualna. Forma w tym przypadku podąża za funkcją i tożsamością kulturową. Dynamiczna ekspresywność nie jest bowiem wyrazem powszechnych w dzisiejszej architekturze uniwersalistycznych "tendencji dekompozycyj-

¹⁷ Główne wejście w Nowej Synagodze w Dreźnie jest usytuowane od strony południowej i jest dostępne poprzez dziedziniec znajdujący się pomiędzy dwoma budynkami.

¹⁸ Takim przykładem jest ukończone w 2010 roku, Synagoga i Centrum Społeczności Żydowskiej w Moguncji zaprojektowane przez Manuela Herza. Należy jednak zauważyć, że większość współczesnych realizacji ma charakter statyczny, tak jak Nowa Synagoga w Ulm (2012), Nowa Synagoga w Gelsenkirchen (2007), czy Nowa Synagoga w Bochum (2007).

nych" i „nowego ekspresjonizmu”. Wynika ona natomiast z czynników znaczeniowych, które zostały ujawnione w konkretnych uwarunkowaniach przestrzennych..

BIBLIOGRAPHY

- [1] Anderson L. M., *German expressionism and the messianism of a generation*, Amsterdam - New York, Rodopi, 2011, ISBN 978-94-01200-51-6
- [2] Bachmann D. O., Schalom Alejchem, Munich, *Mevaco Showroom* 2007 No. 1, 11-14.
- [3] Derrida J., *O gramatologii*, Łódź, Oficyna, 2011 ISBN 978-83-62409-13-6
- [4] Krautheimer R., *Mittelalterische Synagoge*, Berlin, Frankfurter Verlags, 1927.
- [5] Krinsky C. H. , *Synagogues of Europe: architecture, history, meaning*, New York, Dover Publications, 1996, ISBN 978-04-86290-78-2
- [6] Hecker Z., Architecture as collector's item, *Technical Transactions* 2015 vol. 112 (14-8A), 73-76.
- [7] Hecker, Z., The Jewish Cultural Centre, Duisburg, Germany, 1996-2000, www.zvihecker.com/projects/project_titel-31-1.html. Dostęp/access 2016-11-05.
- [8] Hecker Z., The process of design – I draw because I have to think. w: *Defining the architectural space. Description of architectural space*. Vol. 1., Kraków, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2013, 92-94.
- [9] Helfand J. I., The Symbiotic Relationship between French and German Jewry in the Age of Emancipation, *Leo Baeck Institute Yearbook*, 1984, vol. 29 (1), 331-350.
- [10] mak, Synagoga w Dreźnie, *Architektura – Murator*. 2003, No. 4, 107.
- [11] Stegers R., *Sacred Buildings*, Basel, Birkhäuser, 2008, ISBN 978-37-64366-83-4
- [12] Wąs C., *Antynomie współczesnej architektury sakralnej*, Wrocław, Muzeum Architektury we Wrocławiu, 2008, 978-83-89262-45-5

AUTHOR'S NOTE

The author is a researcher of the contemporary architecture. He is associated, among others, in Viennese Österreichische Gesellschaft für Architektur and Architectural Humanities Research Association. Special interest have been focused on the development of German and Austrian contemporary architectural thought.

O AUTORZE

Autor jest badaczem architektury współczesnej zrzeszonym w m.in. w wiedeńskim Österreichische Gesellschaft für Architektur oraz Architectural Humanities Research Association. Szczególne zainteresowania ukierunkowane zostały na rozwój współczesnej niemieckiej i austriackiej myśli architektonicznej.

Kontakt | Contact: aleksander.serafin@p.lodz.pl